

Uuden ajan superäidit

Puolalaista äitimyyttä purkamassa

P ä i v i P a l o p o s k i

Elżbieta Jabłońska on vuonna 1970 syntynyt valokuvaaja ja graafikko, joka kuvaa nuorten naisten elämää Puolassa. Hän yhdistää töissään naisen arkipäivän taiteeseen mm. laittamalla ruokaa taidegalleriasa. Hän asuu ja työskentelee Bydgoszczissa.

Elżbieta Jabłońskan ”Kotileikkien” valokuvat ovat ironinen kannotto naisten tilanteeseen Puolassa. Jabłońska rakentaa naisista nykypäivän sankareita käyttämällä hyväkseen populaarikulttuurin hahmoja: Teräsmiestä, Hämähäkkimiestä ja Lepakkomiestä. ”Kotileikeissä” Jabłońska muuttaa supermiesten sukupuolen ja toiminta-alueen. Hän tekee heistä superäitejä, joiden sankariteot liittyvät kodinhoitoon, lastenkasvatukseen, työssä käymiseen, vaimon, keittäjäntären, sisäkon, rakastajattaren rooliin. Naisen selviäminen kaikista arkipäivän ristiriitaisista rooleista vaatii yli-inhimillisiä voimia. Superäitien pienet, näkymättömät sankariteot, lakkaamaton toimiminen arjessa, pitävät maailmaa pystyssä ja pyörimässä – eivät teräsmiesten näyttävät uroteot, vaikkakin niitä juuri ihaillaan ja arvostetaan. Yksityisen piiri ei ole koskaan samalla tavalla arvostettua kuin julkisen. Naisten sankarillisten tekojen tunnistaminen vaatii arvohierarkioiden muuttamista. Jabłońska huumorin täyttämät kuvat tekevät näkyväksi yleensä huomaamattomaksi jäävää. Tarkastellessa Elżbieta Jabłońskan kuvia historiallista puolalaista naiskuvaaja ja äitimyyttä vasten voi nähdä hänen superäitinsä jatkumona puolalaisten naisten vuosisataiselle kohtalolle.

Puolalaiset korostavat mielellään traagista historiaansa ja sen mukanaan tuomaa erityistä tehtävää, jonka laajuus on vaihdellut ajan saatossa oman isänmaan vapauttamisesta koko kristikunnan messianis-

tiseen pelastamiseen. Juuri tämä ”puolalainen tragedia” on määritellyt pitkälti yksittäisen ihmisen kohtaloa. ”Suuri” historia on nivoutunut konkreettisesti ”pieneen”, yksityiseen historiaan, ja se on määritellyt naisen asemaa ja roolia sekä muovannut naisihannetta Puolassa. Kulttuurisessa tietoisuudessa toimii malli erityisen ylevästä roolista, jonka historia on naiselle antanut. Tärkeimmät kansalliset symbolit ovat naisia: Puola on äiti, *Mater Polonia*; Neitsyt Maria eli *Matka Boska* (Jumalan äiti) on Puolan kuningatar; myös Vapaus personifioituu naisena antiikin tradition mukaan. Tämä symboliikka alkoi esiintyä Puolassa jo 1600-luvulla, mutta jakoaikana nosti sen kukoistukseensa.

Puolalaista mentaliteettiä leimaa kollektiivisuuden vaatimus, joka on tulosta suurvalta-ajan aatelistasavallan perimästä erityisine vapaus- ja velvollisuuskäsityksineen. Jokaisella aatelismiehellä (aatelistoa oli parhaimmillaan lähes 15% väestöstä) oli oikeus osallistua vallankäyttöön: aateliston kokouksessa saattoi yksikin mies *veto*-oikeuteensa nojaten tehdä tyhjäksi minkä tahansa päätöksen. Osallistuminen vallankäyttöön oli puolalaisen miehen velvollisuus kansalaisena, mutta myös tapa olla olemassa – puolalaisen tärkein tehtävä oli ja on ”Puola”. Tähän sekoittui käsitys Puolan asemasta kristikunnan esimuurina vääräuskoisia vastaan ja messianistisesta tehtävästä Euroopassa. Lisänä on vielä ajatus Puolasta valittuna kansana, jolla on Neitsyt Marian kautta suora yhteys Jumalaan ja jonka Neitsyt Maria aina pelastaa ihmeen avulla (näitä ihmeitä on tapahtunut mm. 1656, 1920, 1980). Kun valittu kansa 1770-luvulla joutui orjuuteen, eli se jaettiin kolmen naapurinsa kesken, tuli vapaustaistelusta moraalinen velvollisuus ja uskonto, jolle jokaisen sukupolven oli annettava uhrinsa. Tämä anakronis-

tininen malli on toiminut yhä puolalaisessa tietoisuudessa.

Puolassa käytiin vielä 1990-luvulla keskustelua siitä, milloin 1800-luku loppui vai onko se ylipäättään loppunut. Tällä viitattiin näiden romantiikan vahvistamien käyttäytymismallien ja stereotyyppien aktualisoitumiseen etenkin kansallisissa kriisitaikaurroksissa, viimeksi 1980-luvun alun lakkojen ja sotatilan aikana.

Miesten tehtäväksi määrittyi aatelisdemokratiasa aktiivinen osallistuminen julkiseen eli vallankäyttöön ja taisteluun, ja naisille jäi tässä yhteiskunnallista osallistumista ihannoivassa kulttuurissa vähemmän arvostettu osa eli yksityinen. Naisessa ihailtiin hänen alistuvuuttaan ja passiivisia hyveitään, mutta käytännössä syntyi toisenlainen naisen genotyyppi: aktiiviseen ja arkiseen työhön kykenevä. Miehen toteuttaessa itseään julkisessa vallankäytössä ja taistelussa jäi naisen niskoille koko arkisesta elämästä selviäminen, ja hänen oli alistettava omat kunnianhimensa kollektiivin tarpeille.

Puolan valtiollisen itsenäisyyden menetys jaoisaa antoi naisillekin paikan yhteisessä taistelussa. Puolan kielen termi *Matka-Polka* (Äiti-Puolatar – isoilla alkukirjaimilla) osoittaa kätevästi tämän naiselle määritellyn paikan: nainen on kansalainen, joka hoitaa kansalaisvelvollisuuttaan olemalla äiti. Puolalaisen romantiikan konteksti esitti naisen uhratun, pyyteettömän, ihailtavana, hyvänä, huolehtivana ja hedelmällisenä, mutta myös isänmaallisena olentona. Puolalainen nainen oli ennen muuta äiti, joka synnytti ja kasvatti isänmaan puolustajia. Myytissä korostuu kaksi aspektia: ideaalinen ja traaginen. Ideaalinen äiti on tulevien sukupolvien synnyttäjä ja kasvattaja, moraalisten ja kansallisten arvojen vaalija. Traaginen äiti uhraa synnyttämänsä pojat isänmaan pelastamiseksi niin kuin Neitsyt Maria; Maria-kultissa voikin nähdä puolalaisen äitikäsitteen juuret. Etenkin romantiikan kirjallisuus vakiinnutti nämä stereotyypit aktiivisesti kollektiivisessa tietoisuudessa toimiviksi malleiksi. Romantiikan suuret bardit loivat toinen toistaan ylevämpiä naiskuvia nuoresta, puhtaasta, viattomasta ja uhratuvasta työstä. Ihanteena oli kotona odottava, haavat hoitava ja Siperian karkotukseen seuraava *Matka-Polka*, jolle Adam Mickiewicz, Puolan kan-

salliskirjailija, antaa runossaan *Do Matki-Polki (Puolalaiselle äidille)* tehtäväksi ohjata lapsensa leikkejä niin, että ne valmistavat tätä tuhoon tuomittuun taisteluun vihollista vastaan.

Roomalaiskatolisella kirkolla on ollut suuri vaikutus naisen asemaan ja etenkin naisihanteen syntyyn. On muistettava, että katolisen kirkon asema Puolassa on ollut – ja on yhä – erityinen. Katolisuus ei ole pelkästään uskonto: se on ollut vapauden ja poliittisen taistelun kanava, moraalinen velvollisuus, ihmisarvon mittari, lastenkasvatusmalli ja ennen muuta poliittinen ihanne. Uskonnosta on tehty poliittisen argumentoinnin väline yhdistämällä maallinen ja sakraali naisen, Neitsyt Marian, hahmon kautta. Neitsyt Maria kruunattiin Puolan kuningattareksi ruotsalaisten “vedenpaisumuksen” hävittäessä maata 1600-luvulla, ja siitä pitäen yhä uudet johtajat – presidentti Wałęsaa myöten – ovat käyneet vannomassa uskollisuudenvallansa Częstochowan Mustalle Madonnalle.

Ritarikulttuuri määrittelee siis naiselle toissijaisen roolin, toisaalta ympäröi hänet erityisellä aurala. Samoin tekee katolinen kirkko korottaessaan naisen ihailun keskipisteeksi ja samanaikaisesti ylistäessään alistumista ja passiivisuutta. Näin koko puolalainen kulttuuri alentaa naisen ylentämällä – marginalisoi hänet. Arkipäivän todellisuus on vaatinut naiselta aktiivisuutta ja voimaa, mutta naisellisuuden ihanne ei arvosta aktiivista ja vahvaa naista. Tämä on se ristiriitainen kuva, johon naisen on pitänyt sopeutua.

Kirjallisuutta

- Borkowska, Grażyna (2001), *Alienated Women. A Study of Polish Women's Fiction 1845-1918*. New York: Central European University Press.
- Budrowska, Kamila (2000), *Kobieta i stereotypy. Obraz kobiety polskiej w prozie polskiej po roku 1989*. Białystok: Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie.
- Środa, Magda (1992), *Kobieta. Wychowanie, role, tożsamość*. – Walczewska, Sławomira (red.), *Głos mają kobiety*. Kraków. 9-17.
- Titkow, Anna & Domański, Henryk (1995), *Co to znaczy być kobietą w Polsce*. Warszawa: Polska Akademia Nauk. Instytut Filozofii i Socjologii.